

FIGYELŐ

BRETTER GYÖRGY KIADATLAN KRITIKÁJA

Bretter György, az 1977-ben fiatalon elhunyt kolozsvári filozófus és esszéista szép számmal hagyott maga után kiadatlan kéziratokat, ezeknek nagyobb része azonban azóta megjelent három posztumusz kötetében (ITT ÉS MÁST. Bukarest, 1979; PÁRBE-SZÉD A VÁGYAKKAL Budapest, 1979; A KORTU-DAT KRITIKÁJA. Bukarest, 1984), köztük olyanok is, melyek megírásuk idején cenzurális okokból nem láthatnak napvilágot eredeti formájukban.

Az alábbi szöveg a posztumusz kötetekben sem jelent meg. A közlés alapja az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának 362. sz. fondjában található javítatlan gépirat, amely láthatóan indigós másolat. (Az eredetét a szerző talán publikálási szándékkal küldte el valamelyik folyóirathoz.) A szöveg Páskándi Géza A VEGYTISZTÍTÓ BECSÜ-LETE (1973) című kötetének kritikája; vélhetően 1973–74 körül keletkezett. Jelentőségét aláhúzza az a körülmény, hogy Páskándi 1974-ben áttelepült Magyarországra, így a kötet az utolsó, még Erdélyben megjelent műve. (Lehetséges, hogy a bírálat leadásakor Páskándi már Magyarországon tartózkodott, ezért nem jelenhetett meg róla Romániában ismertetés a hetvenes, nyolcvanas évek román sajtóirányítási gyakorlata szerint.)

Páskándi Gézának ezek az írásai Magyarországon kevésbé ismertek – talán a WEISSKOPF ÚR, HÁNY ÓRA? kivételével –, ezért essék róluk néhány szó. A kötet igen hosszú idő terméséből áll össze, az ötvenes évek második felétől egészen a kiadás idejéig terjedő időszak kísérőjéből válogatta a szerző. Az írások többsége folyóiratban megjelent már, többnyire az Utunkban; ekkoriban itt Páskándi hosszú sorozatokat közölt TUDOMÁNYNÉP-SZERŰSÍTŐ PÁRBE-SZÉDEK, majd ÉLETNÉPSZERŰ-SÍTŐ PÁRBE-SZÉDEK címmel, melyekből később sokat bevalogatott kötetébe; némelyikre, például A HAD-SEREG BORBÉLYA című novellára Bretter is hivatkozik kritikájában. Ezek mellett az akkor új kísérletek mellett néhány régebben írott, nagyobb lélegzetű novella került be a válogatásba.

Mester Béla

HELYZETEK

Páskándi Géza: *A vegytisztító becsulete*
Kriterion, Bukarest, 1973. 270 oldal

A Páskándi Géza nevű falusi prédikátor, jeles ráolvasó és erkölcsünk baktere Partiumban kódorog, és Károli Gáspár nyelvén eszelősen mondja a magáét. Novelláknak és párbeszédeknek jelzett szónoklatai főképp mutogatásokból állanak, miből is kiderül néhány szituáció, amelyről nyugodtan elmondhatjuk, hogy nem ismerjük, nem kerülünk bele, s mindez csak a prédikátor játékszíne, semmi egyéb. Mondhat bármit: úgyse hiszünk neki; de azért jó, ha mondja Szerencsénkre kihagy bennünket órpredikátorsága, megelégszik a mutogatással; ha mégis bemártva érezzük magunkat, nyugodjunk meg gyorsan: illúzió az egész, prédikátortrükk.

Trükk? Páskándi talán a determinizmus legszolidabb költője irodalmunkban. A szubjektum nem holmi szabad akarattal esztele-nül lötyögő egyed, hanem mindig helyzetbe taszított lény, aki csak annyiban van, amennyiben az a bizonyos helyzet van. És pontosan azt csinálja, ami adott éppen az ő funkciója: nem akar mást, mint amit akarhat, ami az ő szerepe, amivel így egy és ugyanaz. A konkrét jelentéseket, a nagy kövér szatmári káposzták és hagymák neveit is csak azért halmozza, hogy szituációba hozza azt az elvont lényt, akit éppen a neve révén embernek is nevezhetünk.

Van valami kegyetlenség abban, amint feláldozza az ábrázolás lehetőségeit, és arra kényszeríti figuráit, hogy saját absztraktságukat megtestesítve bolyongjanak a testnek álcázott, de test nélküli világ kérlelhetetlen szürkeségében. Itt minden konkrétum absztrakttá formákban képes csak kifejeződni: az individuum absztrakt, ahogy azzá lesz tárgyi környezete is, minden, amihez hozzáér, amit birtokba vesz.

Még az érzelmek és a jellem is absztrakt; nincs meg a telítettség, szerelem, barátság,

örömök, és akár az önzés, kegyetlenség vagy a tehetetlenséget kompenzáló téboly, mindmegannyi céltalan megnyilvánulása a szubjektum ürességének. A háttérben talán démon lappang, talán a semmi, de mindenképpen félelmetes erő: felfalja a konkrét világot, és papírmasévá silányítja az embereket, akik jobbra érzéketlenek, és gondolataikat eléggé betölti saját érzéketlen és tárgyivá lett mi-voltuk tudata, az, ahogyan illetén önmagukból megítéli a világot, a többi embert, környezetüket.

Nyugdíjas agyak? Valójában Páskándi hősei azzal tűnnek ki, hogy alaphelyzetüket, szituációjukat még gondolatban sem képesek meghaladni. Egyáltalán nem veszik észre, hogy általában véve szabad emberek; ezért azután megszűnnek, amikor szituációjuk véget ér. Nincs átmenet új helyzetekbe, mindenkinek egyetlen helyzetet írt elő a szerző, aki persze nem tagadja meg hőseitől azt a kis elégtételt, hogy némi részvétellel és meghatottsággal szemlélhessék magukat, az író „emelkedettebb” pillanataiban, legalább vacillálni engedi őket. „Nem tudom, miért jöttem el már közel két éve egy másik kisvárosba. De eljöttem, új színházhoz szerződtem anélkül, hogy válaszoltam volna neki. Lehet, hogy gyáva voltam, de az is lehet, hogy nem akartam megterhelni a lelkiismeretemet. Itt is szeretnek. Itt is ismer a cigányprímás, itt is tudom, ki kinek a szeretője. De itt nem követ senki, és kezdek megnyugodni” – írja a KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS című 1966-ban keletkezett novellájában, de 1973-ban már ezt a keveset is visszaveszi: „Nekem a Gózmány azt üzenté onnan, hogy a temetőben sétáltak valami diáklányok, s azokat leszólítottam. Közvetlenül a temetése után. Nincs akkor baj, öreg fiú, mondta Gózmány, ha temetésem után is van kedved ilyesmikre. Ezt mondta Gózmány. Nekem. Ezt üzenté onnan. Ha ő ezt üzenté nekem onnan, akkor mi értelme van... ennek itt?...” (ZÁRÓRA UTÁN)

Mi értelme van? Mindenki belekapcsolódik valamibe, s ha egyébre nem futja, hát az illemlhelyi peremébe: „Az asszony minél jobban csapkod, ő annál angyalibb kedvre derül. Máskor csak egy órát szokott ulni. Most megtoldja még vagy húsz perccel. – Aztán kilép elszántan... – jár ide-oda, felmászik egy székre, lehasal a padlóra, benéz az ágy alá, asztalmasan köhögcsél, liheg és izzad, de titokban már a holnapra csendes órára készülget.” (CSENDES ÓRA) Mások másképp kapaszkod-

nak a percekbe, de az emberek mindannyian ezt teszik, az ŰVEGEK Zsoldosa is, aki utat ás a hóban, avagy a százados, a hadnagy és az őrmester is, amikor az előre megfontolt gyilkosságra mentséget találnak a kétértelmű parancs továbbításával a NEM ÉPPEM VADÁLLAT... című novellában. „A háború utolsó napjait, az sincs kizárva, hogy utolsó perceit éljük – szerette volna mondani –, meg kell őriznünk szüzességünket; gondolhatja, hadnagykám, mit értek én ezen? ez alatt a négy esztendő alatt soha egyetlen parancsot nem tagadtam meg, csak éppen precízen hajtottam végre; de hiányzott a végrehajtásból az a túlzás, ami a végrehajtót de facto bűnössé teheti, ami a végrehajtót de facto vadállattá változtatja, márpedig éppen vadállatok nem vagyunk, hadnagykám; ...mert hiszen egy parancsot legalább háromféleképpen lehet végrehajtani: minimálisan, maximálisan és precízen; a minimálisan azt jelenti, hogy csak a lényegét hajtom végre, a formáját magam választom meg, márpedig ez pontatlanság önmagunkkal és a parancsadóval szemben; a maximálisan azt jelenti, hogy nemcsak a lényegét és a formát követem hűségesen, hanem mindkettőt kicifrázom, megtoldom saját buzgósággal, ez szerintem bűn asfelé, akin a parancsot végrehajtjuk; és végül precízen, vagyis sem többet, sem kevesebbet az előírásosnál; nos, ezt tettük mi eddig maga és én, maradjunk hát továbbra is szüzek, hadnagykám... szóval, érti...?”

Az ún. tudomány-népszerűsítő párbeszédekben az effajta kérdésfeltevés helyett didaktikus szatíráknak álcázott helyzetleírásokat kapunk, amelyekben az emberek az adott struktúra funkciói csupán, vagyis maradéktalanul kifejezik helyzetüket, nem egyebek, mint egymás függvényei, s mindannyian adott struktúra részei. És nem rendelkezvén semmilyen szubjektummal sem, nincs szükségük kapaszkodókra, mentségekre. Persze az is megtörténik, hogy a modern La Fontaine–Páskándi pedagógiai vénája erősebben buzog, mint ahogy azt műfajának tisztasága megkövetelné, máskor viszont a szatirikus csattanó kedvéért eleve lemond találmányáról (TUDÓS NŐ, AVAGY A HEGY A HEGGYEL TALÁLKOZIK), de ez mit sem változtat azon a tényen, hogy ezekben jut legközelebb saját műfajszemnyéhez. A probléma, ami egyébként így vagy úgy, de egész kötetében jelen van, az a szubjektum hiányának, vegyhiányos-üres, absztrakt létének problémája, a párbe-

szédekben különösképp hangsúlyos. Ezen az sem változtat, hogy az ironikus leírásokat, naplókat és jegyzőkönyveket minden bizonytalansággal ember csinálta, mármint Páskándi, tehát van valahol a szubjektumnak is önálló lehetősége. Am hősei nemigen rendelkeznek ezzel a lehetőséggel, hiányzik belőlük az ön-ironia. Az író saját magának tartja fenn a szubjektumképzés emez eszközét, és a világot sem engedné át másoknak. Tudja ugyanis, hogy hősei nem írók, tehát élnek az életüket, s szituációjuk nem teszi lehetővé számukra a fölényes elkülönülést s kívülről való bámészkodást.

Páskándi ironiájának két forrása van. Ha a szubjektum a szituáció terméke, akkor bizonyára a különleges szituáció különleges emberei az érdekes emberek. De a szubjektum nélküli szubjektumok gyárosa azt is tudja, hogy az objektív szituációknak nincs értékrendjük: vannak. Önmagukban nincs bennük semmi különlegesség, csak a szubjektum szempontjából eltérők egymástól. Am a szubjektum, mint láttuk, a szituáció szekréciója, tehát semmi esélye arra, hogy különleges legyen. Nem lehet saját maga, nem lehet személyisége, s ha sajátos vonásai mégis a személyiséghez hasonlónak teszik, akkor ez ne tévesszen meg senkit: egyformaságuk elleni tiltakozásukból származik csupán, de az egyformaságot megszüntetni ez a tiltakozás amúgy sem képes.

A szituációval való azonosulás vágyának leírásából származik a tudomány-népszerűsítő párbeszéd ironiája, míg a szituáció elleni tiltakozás absztrakt voltából ismét csak ironia születik. (Az azonosulásigény tömör példabeszéde a HADSEREG BORBÉLYA. Itt olvassuk: „*En beleőrülök, ha az őrmester úr állandóan molsztál engem. Mert én teljesíteni akarom a parancsol. Csak tudjam, mit. Csak mondja meg! Kuczor János tizedes borotválkozzék meg. Vagy ne borotválkozzék meg. Ilyen tisztán. Kerek-perc. Ápertén. Mert ha nem mondja meg tisztán, én belehülyülök...*” A NE TUDJA A JOBB, MIT CSELEKSZIK A BAL című párbeszédben viszont az absztrakt tiltakozás ironikus leírását kapjuk: „*Hogyan osszam meg az agyamat? Azt szokták mondani: oszd meg és uralkodj! Ha ez igaz, akkor meg kell osztanom az agyamat, hogy uralkodhassak rajta. De hogyan kell ezt elérni?... Nincs akivel játszanom. Így pedig nem érdekes. Így mindig én nye-*

rek. Nem bírom ki, hogy mindig én nyerjek. Akár a jobb, akár a bal, mindkettő az enyém. Nincs a teremtésben nyertes, csak én. Ez pedig egyszerűen kibírhatalan.”) De éppen e kettősség az író ítéletének hordozója. Rámutat a dolgokra, a helyzetekre és a helyzetüket átélő emberek kapkodó igyekezetére, és ebben a gesztusban a szubjektum, az önmagában lévő és magáért élő szubjektum fickándozásainak furcsaságaira ébred, ámulva derül, és azután már olvasójára bizza hőseit: furcaságot lát csupán, vagy felháborodik, és tiltakozását legalább a szolidaritás színvonalára emeli – ez nyilván az ő dolga.

Pontosabban: igen gyakran az ő dolga. Máskor Páskándié is: ha a helyzet azonosul a kiszolgáltatottság közvetlenebb okaival, ha a kényszerűségeket, parancsokat, esztelen követeléseket emberek közvetítik, ha tehát a helyzettel azonosuló, a helyzetet maradéktalanul képviselő emberek kerülnek szembe a kiszolgáltatott szubjektummal. Ilyenkor megszűnik az ironia, és előtérbe kerül a részvétel. Többnyire kitűnő pillanatai ezek az ironiának. Amikor ugyanis rajtakapta magát, és megjed a már-már felbukkanó érzélgősségtől, akkor odanyújtja hőseinek azt, ami eddig csak az övé volt: az ironiát. Most már nem krónikás, most már nem a dolgok, helyzetek, helyzetekké dermedt emberek és emberi külsőben álcázott helyzetek szociológusa, hanem a szó hagyományos értelmében véve átvedlik íróvá, aki csak azért mutat be valakit, hogy azután saját sorsára engedve átadja az élet logikájának. Ilyen novella a WEISSKOPF ÚR, HÁNY ÓRA? Az óras a maga kis megátkozott életével a múltó, de mindig pontosan múlt időt mutatja mestersége szerint is, de emberi létének szimbóluma szerint is. „*Akárki és akár-hogy húz fel, én azért csak azt az időt mutatom, ami van...*” – jelenti ki Weisskopf úr, de „*Hogy tudna az egyetemes időről gondolkodni*”, akinek pontos ideje van? Az egyetemes időhöz csak azoknak van közük, akik a pontos időt nem engedik átvánszorogni magukon, hanem tettek hordozására kényszerítik Weisskopf úr a börtönben, a Tett embere; mondja az időt, akár az örült vekker, amely még akkor is ketyeg, ha földhöz vágják. Weisskopf úr megfoltozza a csendet, tehát információt teremt, életet, mikor éppen szétrugdalgják a fejét, a testét, információt a csendről, a közelgő, el-

kerülhetetlen csendről, és ketyegésének életük hangját hallják azok a barbárok, akik egyetemességre törnek, de nem mernek szembenézni a percekkel. „– *Uraim! Minden jót. Most fél öl van. Pontosan fél öl... És ekkor Weisskopf úr feje hirtelen elrobbant. A Führer dudhódten bámult: hát mégis megúsza a kis zsidó feje.*” Ugyanis a Führer bele akart piszkolni az órás fejébe, csak éppen azt várta, hogy üres legyen ez a fej.

Az ironia másik forrása az embereknek ama furcsa törekvéséből buzog, hogy noha szoros szituációjukban csak a kaktuszok szúrós szabadságát tudják megvalósítani, mégsem mondanak le helyzetük egyéni átéléséről. Ebből amolyan önálló kisszituáció kialakítására való törekvés származik, amit a köznap nyelvén talán a „csak azért is” fejez ki. Helyzete minden alapvető lehetőségét meghatározza, tehát a „hős”, ha nem kívánja a moralista könnyzacskók együttérzését, akkor olyan kiutat próbál meg, amely jelentőségét tekintve ugyan aprócska, mások számára korántsem példaadó mellékösvény, de mégis több, mint a duzzogás vagy a nyavalygás. Ezek a kis ösvények a sárkány torkának barázdái: tudatlan sétái, amelyeket mégis annyi öntudattal valósít meg, ime, ez az, ami Páskándi számára az ironikus krónikás szerepét biztosítja. Nemcsak arról van szó, hogy hősei „teszik, de nem tudják”, hanem teszik, tudják, de nem azt, amit tudniuk kellene, mert azt nem is tudhatják. A Helyzetet csak az író ismeri, az ő krónikási volta önálló minőség, ő látszólag kívül van; Páskándi–Arkhimédész hősei viszont nem azok, tehát nem tudják, hol mozognak, és ezért gyakran az önálló mozgás illúzióját, az önálló helyzetteremtés illúzióját valóságként élik át. A krónikás az illúzió adatait, a mindennapi élet jelentéktelenségét jelentésként átélők húzásait és a jellegtelen, de mégis fontosnak hitt kulisszákat írja le. Az okozat azt hiszi magáról, hogy ő maga az ok, közben halálosan komoly, mert egyetlen és visszahozhatatlan életének ez az egyetlen mentsége – körülbelül ennyi történik Páskándi novelláiban.

Ábrázolás nincs, azonosulás nincs, tehát a katarzis előfeltételei nincsenek adva olvasói számára. A katarzis – moralisták számára fenntartva; Páskándi antimoralista írásaihoz csak a moralizálástól távol állók kerülnek kö-

zel. Ellentmondás ez. Az író egyetemes közlendőt eleve az olvasók szűkebb körének írja, azoknak ugyanis, akik a moralizáláson túl, de mindenfajta frivolitáson innen vannak. A frivolitást Páskándi már azokban a novellákban is elkerüli, amelyek egyébként majd minden hivatásos tollforgatót ilyesmire csábítanának egy kitűnő csattanó kedvéért. Írónk megöli saját csattanóit, nincsenek frappáns befejezései, mert ő, aki az ürességet is tartalomnak tudja, nem engedheti meg magának a szellemes megoldások oldási lehetőségeit. Önmegettartóztatás?

Érdekes, hogy prédikátorunk gátlásos: számára is vannak szent dolgok, kisémberei-nek illúziói azok, és ironiája sohasem érinti az emberek kényszerű státusában megnyilvánuló szabadság mennyiségét. Az ironia a szabadság minőségéből is ezt a minőséget átélő emberek illúzióiból származik, de az illúziókat nem bántja. Az ELÉGTELE-ben olvassuk: „– *Legyőzél, de én nem látom arcodon a győzelem örömét. Mert a szemem kódos. S ha én nem látom arcodon a győzelem örömét, nekem nincs is győzelem... mert te csak azért akartál győzni rajtam, hogy én lássam, hogy nekem fájjon, hogy látom győzelmedet... és az örömodet... én pedig már nem látom... soha...*”

Amint kitetszik ebből az idézetből is, gátlásos meg toleráns: nem gyűlöli az emberek gyöngéit, és nem dicsóiti vélt vagy valós érényeiket sem. Együtt lélegzenek anélkül, hogy azonosulna velük. Elég baj a világ, miért itélkeznénk egymással összeütköző akaratok, vágyak, az egymást keresztező utak láttán? A tolerancia – elv nála, az emberek egymásmellettiségét, az együttélést, a mindennapokat summázó elv, amely, noha történelmileg is indokolt summa, csupán mennyiségi összegzés, anélkül hogy minőség lenne: a tolerancia az emberek életéből származik, abból a közösségből, amit reájuk kényszerít alapvető helyzetük azonossága. Nem szavak kérdése ez, hanem a tetteké. A szavaknak csak akkor van értelmük, ha a szolidaritást nem fonják be az értelmezések hálójába, hanem egyesülnek a szolidáris cselekvéssel. „– *Mindent lehet jóra és rosszra magyarázni, a fontosabb a jó szándék lenne. S ha szóinkat önközen körös-körül tekintjük, mindéig gyanakvásunk akkora aggodalmával kellene kiejtenünk, előbb-utóbb jobb lesz megnémulnunk*” – olvassuk a HITFEJTŐ-ben.

És ebben a korai novellában (1954-ben keletkezett) az interpretáció jogát a pap védi, aki a szavak mögé rejtett értelmezéseket kutatva mindenképpen ellenséget kíván és persze tud felfedezni: „– *Az újítás rossz szelleme márpedig a szavak mögött él: mindenkiben egy-egy eretneki reformátor lakozik, csak az utat várja, amelyre rászaladjon. Ott lappang a reformátori isentelenség a szövegek alján, csakis szent hittel, nagy keménységgel, mindig nyitott szemmel tudjuk kiűzni ördögét szavaink, betűink közül. Az interpretáció még szélesebb munkájára van szükség.*”

Mondhatná valaki, ma más történelmi időket élünk, s az idő bizonyára jobban bizik a szavakban, több jelentőséget tulajdonít az értelmezésnek, sőt ma talán éppen az interpretációt igénylő szövegek teremtésében látja írói feladatát. Annál is inkább, mert Páskándi nyelve rendkívül gazdag, sokrétűen árnyalt, vagyis a szónagias lehetséges és birtokba vett eszköze. De Páskándi minden egyéb vélekedéssel szemben nem hisz a szavakban, nem is biz rájuk rejtett üzeneteket. Biblikusan erőteljes nyelven erőszakot tesz, és csak váratlan szókapcsolásaiban villan fel a nyelvben való asszociációs képesség. Szókapcsolásai, főképpen verseiben, a nyelvi logika polivalenciájából táplálkoznak, és nem a tényekre való asszociációk módján jönnek létre. Ezért van az, hogy Páskándi költészetének megértéséhez igen alaposan meg kell tanulni magyarul, és szert kell tenni valahogy a nyelvi tény önmagáért valóságának tudatára. E kérdést egyébként Cs. Gyimesi Éva *Utunk*-beli rövid írása* igen pontosan oldja meg. De a novellái felfalják a nyelvi polivalencia lehetőségét, nem hívják, sőt taszítják a szavakat.

És ebben nem kell valamilyen erkölcsi vagy másféle megfontolást látni; a szavakba vetett bizalom elvetése nem pusztán újabb ideologikus meggyőződés, Páskándi novellái az emberi lét alaphelyzeteit keresik, tehát a

szavakon túli világot. Nem a szavak két- vagy többértelműségét, hanem az emberi élet, a szubjektum és az életet és a szubjektumot meghatározó ontológiai helyzet két-, illetve többértelműségét. A szóaszkezis amolyan tárgyias nyelvben jut kifejezésre, a közvetlen rámutatás nyelvében. A novellisztikus rejtelmesség megszüntetése, a pszichológiai ábrázolás megsemmisítése jellemzi. Újfajta érzékenységet a hideg és szenvtelen magatartás mögött. Az új érzékenység a helyzetet a maga sötétén tátongó megragadhatatlanságában ítélet tárgyává teszi anélkül, hogy primer indulatokat váltana ki az érzéki ábrázolás segítségével. Páskándi groteszk párbeszédei a hideg ironia ellenére is, sőt talán éppen ezért fájdalmat keltenek, szánalmat ébresztenek az olvasóban, nemritkán az együtt rángatózók együttérzését a közösen játszott bábjátékban. Akkor persze, ha az olvasó az író szemében meglátja önmagát is, ha az író saját műfaját teljes tisztaságában valósítja meg, és nem enged még a köznapi jelzők ártalmatlan csábításának sem.

Mert a partiumi ezermester sem mindig tartja be műfajainak vagy, ha jobban tetszik, saját műfajának szabályait, s hibrideket állít elő (pl. VÉRCUKOR), vagy éppen abba hull vissza, aminek ellenére költővé lett; a vidéki kicsinységek világába, oda, a felszínre, amit ő tagadott meg a legkövetkezetesebben, amikor felfedezte a fennmaradás televényét, a partiumi foldet, a szolidaritás őstalaját.

Az absztrakt szubjektum csak a summaként létrejövő elvben található érzelmi otthonra. Az emberek egyenként érzik a szolidaritás szükségességét, és a mindennapi életben, a magánéletükben biblikus buzgósággal igyekeznek jók, rendesek, szolidárisak lenni. Környezetükben, mikrovilágukban megvalósítják azt, amit életük lényegének tudnak. De az objektív szituációk szembeállítják egymással a mikrocsoportokat, a szolidaritást, amely külön-külön minden kis csoport életvitelét befolyásolja, a csoportok közötti viszonyokban már nem nyilvánulhat meg. Ha az elv absztrakt marad, és szükségképpen ez a sorsa az egyéni szolidaritásnak is, ha a helyzet nem gerjeszti önmagából a szolidaritást, ha idegen erő formájában determinálja az embereket, akkor a szolidaritás nem több – és persze nem kevesebb –, mint vágy, szándék

* Cs. Gyimesi Éva ugyanebben az időben (1973-ban és 1974-ben) rendszeresen megjelent az *Utunk* hasábjain írásaival, főként a NYELV ÉS STÍLUS, valamint az ÍRÓK A NYELVRŐL című rovatokban, azonban e cikkek egyike sem szól Páskándiról. Azt, hogy vajon Bretter ezen írások valamelyikére gondolt, vagy pedig egy másik munka megjelenési adataira emlékezett rosszul, a forrás szöveg utalásából nem lehetett eldönteni. (A közreadó.)

és az emberi kapcsolatokban oly gyakran felbukkanó segítőkészség, jó szándék, baráti gesztus

Páskándi Géza majdnem a kis gesztusok költőjévé vált; de ő eszelősen törekedett valami másra. A hagyományos eszközök elárulták törekvésében, tehát jobbára nem használja őket, a nyelv is előtérbe tolokodott, és saját kétértelműségét akarta az íróra kényszeríteni. Páskándi tehát a nyelvi aszkézist választotta. Absztrakt szubjektumok eléggé vigasztalan társaságában az érzelmes szolidaritás csábításának sem engedett; mást akart mondani, egyebet. A felvilágosítók dühével és hivatástudatával.

Tehát mégis, mindenek ellenére prédikátor volna? A helyzetek elégtelenségének krónikásként az; vannak-e vagy nincsenek rejtett tartalmak a dolgok mögött, azt nem mondja el, nem tudja ő sem, olvasója sem. De az olvasó erkölcsi lény, aki tud a rossz létéről, és valahol meg van győződve arról is, hogy ennek valami ősoka van. A létben sejtí az ősokot. De a létet hiába is vádolná átkozódva, a rejtező lét süket, vak, maga a sors. Tehát inkább azokra vár, akik, mint Páskándi is, a helyzeteket mutatja meg neki, amelyben az emberek rosszak lesznek, hogy azután a saját kis maszek okoskodással elképzelhesse a jót szülő helyzeteket is. De mindez inkább csak sejtés, hiszen az olvasó olvas, az író ír, mindenki csinálja a magáét, s ki vállalkozhatna arra, hogy pontosan megértse, az olvasó mit olvas ki abból, amit az író ki tudja hogyan értett.

Bretter György

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

*Parti Nagy Lajos: Se dobok, se trombiták
– magyar napló, '90–'93 –
Jelenkor, Pécs, 1993. 267 oldal, 280 Ft*

I

TÁRCÁK TÁNCA

Parti Nagy kötete az utóbbi évek egyik legszórakoztatóbb olvasmánya. Lehet előlről olvasni folyamatosan, mint egy regényt, lehet hátulról kezdeni, mint Kierkegaard nagy Unatkozója szerint egy regényt, lehet az egyes darabokat külön-külön – mindig mulatságos, mindig élvezetes. Az örömet mindegyiknél a nyelvhasználat frissessége, az író szinte kimeríthetetlen látszó nyelvi képzelőereje, fékezhetetlen parodisztikus képessége okozza. Óriási lendület, a kis formában is a nagy lélegzetvétel igénye, új szavak megalkotásának reggeli öröme, a halmozott jelzők csillagszórói, a mondatfűzés nagyvonalú bája – Parti Nagy könyvét már-már gyermeki, de soha nem infantilis ártatlanság járja át. Így aztán, mintegy mellékesen, megrajzolja saját portréját is, egy kissé kaján, egy kissé szomorú, sokszor megrendült, elfogódott és boldog, szellemi értelemben kék szemű, a magyar világra szökén rácsodálkozó középkorú férfi önarcképét. És bevallom, számomra ez a kissé tetuszán charme-os, medvebocs-kedvességű, önmagát mindig esetlennek és esendőnek önironizáló személy egyike a mai irodalom legvonzóbb alakjainak. Nagyon hangsúlyosan nem csinál bizonyos dolgokat. Nem szaval. Nem hörög. Nem öblöget. Nem nyilatkoztat ki. Nem tenorizál, de nem is adja a bölcs Marke királyt. Nem hisztérikus. Nem misztikus. Nem akar megfelelni valamiféle szerepnek. (Ha mégis, elsősorban ún. politikai tárgyú cikkeiben, akkor félrecsúszik, mutálni kezd a hangja, valahogy hamissá válik az intonáció.) Talpával érinti a földet, nem lábujjhegyel.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy egy keserűbb, gyöttrődőbb, mondjuk tragikusabb élet-szemlélet és irodalomfelfogás számára lehet valami irritáló ebben a túláradó életigenlés-